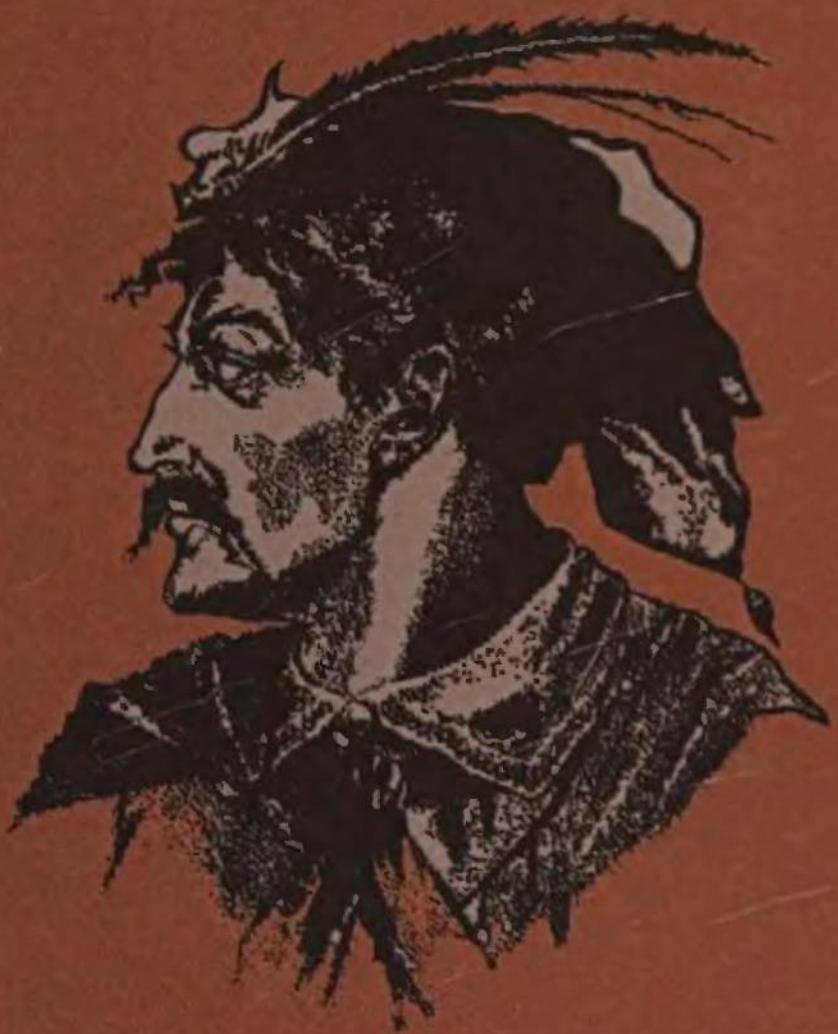

Олександр ГИЖА

БОГУН

Олександр ІІІІІ

БОГУН

Поема - реквієм

Copyright © 2012 Oleksandr Gyzha
All rights reserved.
ISBN: 1475291450
ISBN-13: 9781475291452

*Вітри шугають понад степом
Козацьку славу не знайти:
Пітьма повила її крепом, —
Давно вже вмерли козаки.
А де ж сини? А де нащадки?
Де гостра шабля у руках?
Вона давно вже іржавіє
І догниває у стенах.*

*Лицарям, що впали
за волю України —*

Автор.

Зміст

Частина Перша

1. Голос душі.	3
2. Голос Серця.	4
3. Останні навідини	5
4. Погляд у Переяслав	8

Частина Друга

5. Ярмо	12
6. Підступ	15
7. У казематі	17
8. Ретро	18
9. В лабетах	22
10. Страта	25

Частина Третя

11. Лукавий король	28
12. Гостина Івана Мазепи	31
13. Гостина Павла Полуботка	33
14. Гостина Івана Виговського	35
15. Голос серця.	38
16. Гостина Симона Петлюри.	40
17. Гостина патріарха Мстислава.	44

Частина Четверта

18. Відлуння душі.	49
19. Гостина крилатого Мужа.	50
20. Голос України.	52
21. Смерть Богуна.	53
22. Голос Матері.	56

Замість переднього слова

(Два погляди на стратегію. І третій...).

ІВАН БОГУН, кальницький, пізніше вінницький полковник, а ще пізніше наказний гетьман козацького війська, один із найвизначніших полководців у Визвольній війні українського народу (1646-1654) супроти Речі Посполитої. Він став наказним гетьманом після того, як під Берестечком кримські татари зрадили козаків, залишили поле бою, а гетьмана Б. Хмельницького захопили в полон. Саме його, Богуна, високе оперативне мистецтво врятувало козацькі полки від жорстокої загибелі, коли величезна сила повсталого війська залишилася без свого вождя. Іван Богун відзначився в багатьох битвах, як, скажімо, при обороні Вінниці при початку визвольної війни. Під Берестечком він рішуче заперечував намір Б. Хмельницького використати супроти Польщі військову потугу кримських татарів, він попереджав Богдана, що спілка з ворогом може завдати невиправного удара в спину Україні, що й сталося пізніше уповні. Так само Іван Богун беззастережно виступав супроти намірів Хмельницького приєднати Україну до Московського царства.

Як відомо, після Переяславської ради Московія, не маючи належної військової потуги супроти Польщі, віддала Правобережжя України під кормигу Речі Посполитої. Ось чому Іван Богун, сподіваючись зіштовхнути ворогуючі армії (Московія воювала з Польщею у 1654-1667 роках), погодився з пропозицією Польського короля Яна-Казиміра очолити українських козаків Правобережжя і прийняв булаву наказного гетьмана України. Богун пристав на цю пропозицію польського круля, маючи намір велими послабити ворогуючих супротивників і в такий спосіб, зібравши потому належну потугу, розпочати визвольну війну українського народу супроти Польщі та Московії. Саме тому в грудні 1663 року під час облоги польськими військами Глухова, він повідомив обложеним в місті північним братам

про заміри братів західних і, ясна річ, захопити фортецю і сам Глухів полякам не вдалося. То пан крульцьо змушені були відступити з окупаційними військами до Новгорода-Сіверського, а Богун уже домовлявся з московським воєводою Ромодановським про наступні дії козацького війська під його орудою в супрязі з московськими військами супроти Речі Посполитої. Ромодановський, вірний пес царя московського і давній бражник, усе-таки непогано володів ситуацією та історичною перспективою. Він гаразд відав, що «війна війною», як через три століття співали січові стрільці, а утримати під своєю владою обидва береги України Московія не могла. Тому, чемно, як належить московському воєводі, підступно доповів польському королеві про істинні заміри Івана Богуна.

Ось про останні дні і ночі жертовного сина України й оповідається в поемі-реквіємі «Богун». Цей славетний полководець і вояк був також і передбачливим стратегом, він заглядав своїм великим серцем далеко-далеко, аж до наших днів. Це він казав Богданові Хмельницькому незадовго до Переяславської Ради: «Богдане, наша жона — воля. Згвалтovана московитами, вона породить раба, не роби Україну наложницею орди».

*Не дослухався Богдан далекосяжної поради
довголітнього соратника і побратима.*

Богун бачив далеко.

Богдан бачив безвихід.

*Богун казав: «Краще вмерти на коні, аніж вибирати
гній з-під ординської шкапи».*

*Богдан вірив, що орда не зламає свого слова перед
«вічною», як тоді здавалося, загрозою з боку Польщі.*

Богун бачив далеко.

Богдан бачив безвихід.

Богдан сподівався.

Маємо те, що маємо?

Може, візьмемося за розум, братове козаки?

Автор.

Частина перша

1. Голос душі

Сидить Богун на скелі понад Бугом,
І тужить пісню ранньої пори.
Вже сходить сонце понад лугом,
І журяться за Бугом явори.

То пісня стогне понад Бугом
І лине далі у світи,
Крає душу, наче плугом,
Бо від горя не втікти.

*... Дві чайки над озером плачуть,
Шукають дитя на воді.
Ширяють, літають — не бачать,
А серце кричить, що в біді.*

*Дві чайки над озером тужать.
Шукають надію у двох,
А вітер їм крила недужить —
Штовхає у груди обох.*

*Дві чайки шугають над хвилі.
Печаль їм у серці ячить.
І ранок блакитний немилий,
Бо мертвє дитятко мовчить.*

*Дві чайки полинули в безвість
Шукати притулку в судьби,
Й дитяток на крила підняти,
Щоб лет почали з висоти...*

Над Бугом журилася пісня,
Мов чайка за вбитим дитям;
І плакало серце од вісти,
Що гетьман згасає життям...

Він пригадав скупу новизну,
І тихий крик Богдана у листі:
«Приїдь, Іване, хоч на тризну,
Бо вже на смертному одрі!»

2. Голос Серця

Богдане, брате ясночолий!
Куди ти серцем заблукав?
Війну народу — хто очолив,
Коли наш край уже конав?

Чому душа твоя мовчала,
Коли в ній задум знак подав?
Коли надію від начала
З Москвою, друже, пов'язав?

Хіба не відаєш, Богдане,
Що там орда гніздо звила?
Що ворог в Україну званий, —
Страшна тепер її судьба!

Бо кров народу потече,
Немов ріка у щедру повінь, —
Лихий ординець принесе
Неволю їй і рабства корінь.

Не день мине — згорять століття,
І на уярмленій землі
Зросте неволі чорна клітка
Знедолених людей-рабів...

Горить Іванові душа,
І небо падає на плечі,
Засліплює його біда
У цей безодній куций вечір.

3. Останні навідини

*Суботів, Суботів, колиска Богдана,
Ти визорів ясно з глухої пітьми.
Тепер ти відомий, монархами знаний,
Провісник недолі і злой судьби.*

... Богун оглянув сей осідок,
Гніздо орла, а не кубло,
Іван давно орлові свідок —
У ньому страху не було.

Гніздо орлине знає бурі,
Огонь і дим, і блиск мечів.
Та не твердиня давніх мурів
Спиняла тут мерзких катів.

Від Бога вроджена Богдану
Велика мудрість і мета.
І воля, в серце спрагле звана,
Сама знайшла собі меча.

Та впав Богдан на злеті волі,
Підбитий підло, — не мечем,
Упав Богдан не в браннім полі,
Душа зайшлася злим плачем...

Іванові шаліють груди,
Немов зайнявся там пожар:
«Брати? Орда лиха, мов Юда, —
Побачиш першого — удар!..

Зітхнув Богун і роззирнувся,
За лісом сонце гасить жар...
Він до луки нараз пригнувся, —
Примружився од красних чар.

... Богдан зустрів ожилим зором,
Сіпнулися йому вуста:
Богун стояв, немов за двором,
Й чомусь крива одна брова...

— Здоровий будь, мій пане-брате!
Чом захворів в недобрий час?
Лежиш, немов у хаті свата,
І съорбаєш із жбана квас?..

Іванові забракло духу,
І крик у грудях занімів:
Зчорнів Богдан, а серцем слуха,
Чи не привів Іван братів... —

Здоров, — озвавсь, — аж очі впали,
Лежу, мов битий околот,
Недуга лута бранцем взяла, —
Такий-от, брате, намолот...

Богун присів на дзиглик вутлий,
Дворуч Богданову потис,
І знов зустрів той погляд мутний —
Налевне в серці біль притис.

Мовчить Богдан, приплющив очі,
На скроні живчик б'є — ячить.
Стойть душа навпроти ночі, —
І жар-печаль йому кричить.

Журба на ньому пута в'яже,
Замовк Богун, то буть біді:
Якщо навіки тут приляже,
Зі мною слухати джмелів...

Богданові затісно в грудях,
Богун не вперше ТАК мовчить...
Не бачили його ТАКИМ на людях,
І те безмов'я аж гучить.

Біда прийшла вже в Україну,
І кров, і сльози удови,
І лютъ нещадної руїни,
Мов кров з протятої руки.

І знову пахне вітер жалем,
І знову в серці плач журби:
Я знову брата залишаю
І чую в ньому крик біди.

... Богдан давно голубить друга
Степлілим поглядом з-під вій,
Неначе злинула осуга,
І щемко пахне деревій...

— Мене, Іване, всяк згадає —
В криницю плюнє залюбки...
Та в серці сумніву немає,
Що мусиш істину знайти.

Я важив, Йване, тищу літ,
Мені боліла Україна:
Кричав у серці рабства гніт
І воля чорна, як бантина¹...

Кричав у серці зойк ясиру,
Нелічені вервочки тих бранців...
Та світить вам дорога до Сибіру,
Коли чварня знайде братів.

Корона ваша — воля України,
То є найвищий Божий дар:
Неволя її глибока домовина,
То хай не буде лютих чвар.

Якби у шаблі не руків`я,
То як володати в бою?
Єднання ваше та довір`я —
Візьміть сю заповідь мою!

Довіра в серці — то руків`я
Нешадного і мужнього меча,
Що разить ворога в міжбрів`я —
Той меч у певних-бо руках.

Проте, Іване, озирайся,
Бо зрада заздрістю живе,
Й на лестощі, гляди, не дайся,
Бо ѿ ця облуда смерть несе.

Хай пильність, Іване, не осліпне
У дні поразок і звитяг,
Нехай вояцький дух не згнітне,
Бо ти козацький є ватаг.

4. Погляд у Переяслав

Богун Богданові — криниця,
Гірка ѹ солодка водночас:
Якби усі такі, як лицар,
Не було б зради серед нас.

О, зrado, заздрости невіста!
Чому така підступна есьм?
Братів труїш, мов смерти вістря,
У нашій хаті, а не десь?

Не спав Богдан — повіки змежив,
Бо в серці біль, немов огонь,
Неначе враг його простежив,
Й кидає жар з брудних долонь.

Богун глибокий, як вода,
Де вир викручує ямища;
Скупа Іванова судьба,
Проте Богун над горем вищий.

У січах смертних, наче смерч,
Не знає страху й остороги,
І падає на ворога, як смерть.
Удатний син меча і перемоги.

І розум гострий, мов шаблюка,
І теж глибокий, мов ріка,
Тому нещадна його мука,
Що Україну жне війна...

Богдан Івана шанував —
То був свободи щирий бранець,
Лише по ночах шкодував,
Що ворогами вельми знаний...

Козацький лицар і ватаг,
Служник війни непогамовний,
Звитяжець і носій звитяг,
Він помстою іще не повний.

У серці гетьмана біда —
В нім Україна тужить — плаче,
А вже йому бряжчить коса,—
І смертна тінь по стелі скаче.

О, Боже, я уже іду,
Лишаю Україну в горі,
І лицаря, що взяв біду
Її на плечі, наче гору,

Помилуй, Отче, і прийми
Ізгірклу душу в пожарищах,
А Богунові поможи,
Бо Україна — румовище...

Помер Богдан, неволі бранець,
В кайданах духу помирав...
Ошуканий, немов останній ланець,
Він крикнув: «Волі!» — і сконав.

І враз вродилася війна.
Із краю в край людей косила:
Такою ще Вкраїна не була,
Що вже й родити їй несила.

Од віку зряча їй не глуха.
Вона ураз осиротіла,
Сира Богданова земля —
І пахне лісом домовина.

Душа Богданова розлилась
Поміж кривавих берегів:
Впивалась кров'ю та не впилась,
Хоч видом весь уже зчорнів.

Він зрадив шаблі, неборака,
Сховав у піхви на віки,
І вже звідтоді гидъ усяка
Лишає в нас свої сліди.

Стойть Богун на березі ріки,
Десна під ним толочить очерети.
Не зна ріка прелютої біди —
Поставлено на волю перемети!

Віджив Богдан на берегах
Життя буревного, як море.
Він залишився у боргах,
Бо залишив Вкраїні горе.

Горить Іванові душа,
На серце попіл осідає,
Проте надія ожива, —
Вкраїна коника сідає.

З серпів наковано шаблюк —
Співучих посестер козацьких,
Викрешують-бо іскри із псяюх
В руках завзятих, хвацьких!

Недобрі вихарки Батия
Взялися в лоні із пітьми,
Ординці чорні від уродин, —
Вони ординцями завжди були.

Братами звались і вбивали —
Від Суздаля прийшла орда —
І душу з нені видирала,
І скапує з мечів війна.

Частина друга

5. Ярмо

Копитом битий, сніг вищав,
Неначе вжалений морозом,
І ворон у полях кричав,
Нажаханий важким обозом.

Над Глуховом стоять дими,
Супроти місяця, немов з вуалі,
Лиш ворухкі були стовпи,
Немов з багать печалі...

Сніги, сніги, сніги, як море,
До обрію лягли сніги,
Уже у небі тануть зорі, —
Не хочуть бачити біди.

Що сталося, Іване, водночас?
Чому полковник Берестечка
Ніколи ворога не пас,
А нині сам, як та овечка?

Ти гетьман наказний, авжеж,
Як над Пилявою в болоті,
Стежина звідти, ти простеж, —
Страшне прийде на цім звороті...

Ти став під стяги Казиміра²,
Бо замір твій, як та імла...
Доки живе у нім довіра,
Пошли у Глухів козака...

Послав Іван надійного хлопаку,
Що мокрий вийде із вогню, —
Ромодановському послав писаку,
Аби не впісявсь у матню...

Над північ вигулькнув Роман,
Немов вивідувач з яруги:
— Пристати згодний Ромодан
Щоб не зазнати їм наруги.

Боярин дякував на слові,
А це граматка від Москви:
«Якщо обдуриш на цій змові,
То не зносити голови».

* * *

В яругах звечоріло. Сніг рипів,
І коні форкали од вітру,
Богун тягнув вервечку козаків
І згадував ігumenову митру.

Ігумен був із давніх шаблярів,
А рани, бач, наблизили до Бога,
Покинув Січ, та приязнь до братів
Стрічала їх відразу за порогом.

Хоч митра все ж сховала вояка,
Та серце щедре не сховала:
— Полковнику, наблизилась біда.
І шляхту із Москвою об'єднала...

Вони зіткали змову проти вас,
В ярах і урвищах засіли...
Я дам підмогу — буде квас
Драбугам тим, що вас обсіли...

— Не треба, отче, б'ю чолом!
У мене хлопці, наче ватра!
Уже смеркає за вікном —
Підемо нині, а не завтра.

... То був останній бій.
І люди падали в отаву...
Немов в кривавий буревій,
Мечі гули сумні октави...

То була січа — світ стогнав,
Кричав, немов судома смертна.
Богун мовчав, лих важко дихав,
І шаблею навбіч кресав.

То кров лилася, мов вода,
Під ноги коника баского:
Не знала милости душа,
Яка в неволі виростала.

Богун мовчав, лих важко дихав,
Нешадно бив — у герць вростав...
І не було на серці лиха,
Яке на Раді тій спізнав...

Його не вбила січа люта,
Не вбила куля навісна.
Його зламала зла отрута —
Лихого підступу пітьма.

Ординці, розумом скупі,
Дикунські псяки тугоморді,
Вони вчинили зговір свій —
На те були завжди проворні.

Як битва стихла у пітьмі,
І кров зчорніла під ногами,
Прислали кількою послів
З листом і щедрими дарами.

Просили зустрічі, псяюхи,
На зимнику, що у ярах.
Мовляв, бракує воям духу
Шукати ворога в братах.

Богун давно спізнав облуду,
Підступну хижість москалів,
Проте сказав послам, що буде,
Бо, справді, гріх сікти братів.

Коли на небі урочисто
З'явився місяць-молодик,
Богун вдягнув сорочку чисту —
До бою те чинити звик.

Що вістила душа в той вечір?
Про що кричав німотний крик?
Чому тяжіють важко плечі,
А сум гіркий невгадно зник?

6. Підступ

Він все-таки поставив вартових
Позаду зимника і за кущами глоду,
Бо хижі люти загарбників мерзких
Ніколи не шукала броду.

Вони напали в сінях, мов шершні,
Накинулись, немов шуліки:
Кістенем вдарили по голові,
А далі били вже без ліку.

Пігмеї духу і раби пітьми,
Злочинці крові від уродин —
Ординці завше здирцями були
І яничарами для нашої свободи.

Богун їх знав, мов диких вогнєрів, —
Вони лишали попіл за собою...
Упала в битвах хмара козаків —
І проросла уже багровою травою.

... Тепер Богун у чорній кам'яниці,
Ланці іржаві ріжуть кість.
Немає легкої зигзиці,
А то послав би злуу вість.

Печаль його була глибока,
І непорушна, мов пітьма.
Не бачив світ тисячокий
Такої, як оця судьба.

На злеті літ оружної звитяги,
На верховині подвигу душі,
Стояв Богун, немов нетяга,
І бачив кількох останніх днів.

В стосотий раз виважував у серці,
Свою потугу на війні:
Чому у битві, у щасливім герці
Його спіткали підступи гіркі?

В Івана були тайняки —
Недремне око у ворожім стані,
Та от же сталося, не вбачили вони,
Як московити пхалися до стайні,

Як вояків ладнали потайки,
Як той загін на хутір рушив, ...
Не відали богунці-козаки,
Що москалі угоду знов порушать.

Од віку підступом оружна,
Ординська гідь і ницota,
Серед народів осоружна,
Вона не знала Богуна.

7. У казематі

То була ніч, глибока, мов пітьма.

Така глуха, неначе замогильна.

Та ніч вогнем позначена була,

Бо ранами ятрилася пекельно.

У ніч лиху, липку, немов смола,

У ніч-пітьму напередодні страти,

Не знов Богун наскоків страху,

Лиш пам'ятав: узвітра помирати.

Та ніч-пітьма не знала берегів,

Вона була єдина в цілім світі.

Йому вважалося, що й мозок вже згорів. —

Лишилось серце, що за все в одвіті.

Воно було велике у борні.

Таке глибоке, наче синє море.

Воно свободою жило на цій землі,

Щоб Україна не втопилася у горі.

Та ніч була, неначе гони горя,

Така нещадна і німа,

Як щойно копана могила

Для в січі вбитого стрільця.

У мурах ночі і наруги,

У мурах зради і клятьби,

Стояв Богун в ланці закутий,

Уярмлений залізом до стіни.

Стояв Богун супроти ночі,

Стояв, мов ратник на мурах:

Дивилися крізь темінь очі —

Шукали волі у братах.

Тому що й день бува, як ніч,
Хоч сонце сяє полуценно.
Ховає мужність косу в піч,
Коли наш дух стає злиденим.

За браком хліба і до хліба,
За браком житла чи снаги,
Заради ситої пітьми
Ми світло волі прокляли!

Кипить Іванові сльоза,
Зіниці гостро випікає...
Прикута до стіни рука,
Що волі в Господа благає.

Оце, Богдане, зла довіра,
Як ти на одрі запевняв...
Орда прийшла, лютіша звіра —
Сирітку волю їй віддав!

А думка знову — далі й далі —
Вже до замерзлих берегів,—
На Трубежі зійшлись печалі,
Коли Богдан гостив братів...

8. Ретро

... У Переяславі кричало вороння,
І сніг вищав під полозками.
Тужила й плакала Іванова душа,
Як Україна плакала віками.

Обламана на два крила,
Стікала кров'ю між вогнями,
Вона давно знедолена була
Татарами, поляками й братами...

То вибір гетьмана сліпий,
Він знає те, як власну руку,
Та православ'я хліб м'який
Переважає в серці муку.

На крижні сивім трьох доріг
Стоїть майбутнє України,
І лиш в одній живильний оберіг,
Що виведе Вкраїну із ямини.

Поляки їй справді є брати,
Проте змовляються із Кримом,
Як розітнути їй розтягти —
Пустити Україну з димом...

Богдан ударився в надію,
Що одновірці-москалі
Лукавити не вельми вміють —
Неволі злой ковалі.

* * *

І знов Богун на тім майдані
У Переяславі взимі:
Богдан голосить змерзлій раді
«Не будьмо, хлопці, у ярмі!»
Богун, неначе у вогні.

Ступив на килим, мов на жар,
Ударі серця б'ють у вуха:
— Брати! Братове козаки!
Слова Богданові з почвар —
Не віддавай облуді духа!

— Москва?!.. Москва, сиріч багно!
Драгно, драгва і твань смердюча:
Вона в нас волю відбере,
Ярмом рабів нав'ючить
І до Сибіру пожене!

Не даймося, братове, у рабі!
Не даймо Україну на поталу!
Ми поневолі ніколи не були
Навіть придушені страшним
Монгольським валом.

Богун очима креще навкруги —
Понурі голови громади:
Не дивляться на Івана козаки,
Немов не втнуть його бравади,
І в серце мужнє не беруть.

* * *

Богдан осліп о цій хвилині,
Не чує моря голосів.
Іван схилився, мов билина,
І зорить оком на братів.

Тоді ступив у білий морок,
Плечем штовхнувши москаля:
То був живий, підступний ворог,
Та вбити зась, бо не судьба.

Із піхов Богуна на мить
Сяйнула шабля гострим блиском,
І зойкнула в коліні
З тихим виском,
І луснула, немов суха трава.

Жбурнув під ноги москалів
Руків'я шаблі, мов ядро,
Здригнулись плечі
Шовком шиті —
Такого ще на світі не було:

Послів Московщини поважних
Якийсь полковник — гном нужди,
Зневажив підло,
Хоч відверто,
До рівня тліну чи трави!

Богдан насупив сиві брови,
Хотів Івана зупинить,
Та стрівся з поглядом суворим
І втратив слово
Тую ж мить.

— Забув, Богдане, Берестечко?
І зради лютъ
В чужім шатрі?
Спrijмав татарів так безпечно,
Що опинився у біді!

Кричить Богун Богданові
Про зраду,
Вчорашня свара ув очах...
Чи міг Богдан зарадить зраді,
Коли полки щезали в болотах?

Тоді Богун потряс Європу,
Коли полки лишились без вождя:
Він перевів людей болотом,
Урятувавши тисячам життя.

... Богун видзвонює ланцями,
Бо холод в серце заповзав,
Не грітися йому з бранцями,
Бо він один, монах сказав...

Брязкати ланці, а він підкови
Все чує поруч при собі,
І все судомить чорні брови,
Бо ноги мерзнуть у воді...

А далі сон, мара ітиша,
І хитавиця на човні...
І десь шкребеться в шпарці миша,
А вже у дверях знов огні.

9. В лабетах

Ромодановський, злий віслюк,
Смалив залізом биті п'яти,
Зазнав Богун ординських мук,
Щоби повік орди не знати.

Поріддя викиднів лихих,
Недобрих упирів голодних,
Душою ницих і кривих,
Самому Богові не вгодних...

Орда знущалась з Богуна,
Неначе в лютъ його ввергала,
І навісніла, як вода,
Що в повінь мертвих викидала.

— Я заміри поляків вам повідав,
Облога Глухова зійшла на пси,
Тепер в ланцях я вас навідав,
Бо ви годованці орди.

Ви зла іржа, що колос пожирає,
Ви люта пошесь, як чума,
У вас не кров, а гидъ блукає,
І милість Божа вам чужа.

Раби лукавого — раби лукаві,
Охочі вбити кожну мить:
Ви ляжете в чужій отаві
І стане чорною для вас блакить!

Ви народилися вбивати,
І в лоні матері уже гидва.
Якби могли ви ще й літати,
То застогнала б вся земля.

Голодні завше, скупані у бразі,
Кривавими очима п'єте кров,
Ви убиваєте життя в екстазі,
Мовляв, ніхто вас не зборов.

Було! Ви падали у нашу мураву,
І мурава від трупів помирала:
Отрута в вас труїла сю траву —
Ординські жала в вас конали.

Примовк Богун в лещатах болю,
Зімкнув повіки на очах:
Уже догнав нещадну долю, —
Вона тепер в жахких руках.

Москаль пихатий дудлив брагу,
У шатах і в бобрах сидів сей пуп.
Він закивав на Йванову відвагу
Й обмацував на шиї струп.

— Уже замовк, хробак війни?
Забув, що я цареве око?
І харалужний меч Москви,
То нашо твій холопський докір?

Замовкни, тать, бо я — покара:
Звелю — заб'ють тобі кілка...
Кажи скоріше, де отара,
І де ріка вельми мілка?

Мовчав Богун, лизав розбиті губи,
Очима бив лукавого врага:
Це він приніс Вкраїні згубу,
Це з ним прийшла вселютости орда!

І лиш тоді, як Богунові очі
Зімкнулися погамувати біль,
Лягли на Йвана крила ночі, —
Затих на час кривавий хміль.

Ординці щезли за порогом,
Лишивши купу «знаряддя»,
Лиш ніч Іванові облога,
І в стогонах Іванова душа.

Богун упав в безодню марень,
У чад видінь і маяччя.
Не відала душа такого сквару
Який палав йому в очах.

Ординці катували і терзали,
Ламали дух, а плоть пекли,
Вогнем і жахом пов'язали,
Та волю пов'язати не могли.

А вранці загучали стіни
Холодної, гранітної пітьми,
Посипався зі стелі іній, —
Іван прошепотів: «ВОДИ!»

А то наразі занімів,
Напружив слух у підземеллі:
Долинули слова пихатих вояків:
«Пся крев!.. Ви почали, а ми домелем... »

— Вони домелять, костоправи,
Гунцовти, лотри і псярі.
Знайде народ на них управу,
Бо вже нагрівся у вогні!

Сльоза йому туманить зір,
Богун прощається з журбою.
Придбав в Україну лютий звір:
Шкода, звіроту не візьме з собою.

Удосвіта, іще до сходу сонця,
Бряжчав ланцями через тік...
Виводили бранця на розстріл, —
Та не зігнувся мужній чоловік.

Стояв, мов сонях, посивілий,
В очах йому печать цвіла.
Що вже віджив, що вже віджилий,
А Україна ж утова.

Ординці підступом взяли
Твердиню плоті, та не духу,
Сатрапа слуги і псярі —
Голодні воші з царського кожуха.

10. Страта

... Богун не просить в Бога волі,
Бо воля в серці з ним завжди.
Він просить вирвати з неволі,
Щоб помсту з ним не загребли.

Іван не може мсту забути —
Не хоче він, щоб знебулась;
Іван завжди у помсту взутий,
Бо в ньому помста відбулася.

А, може, ні, не відбулася?
А, може, з ним — лиш у мечі?
Вона з Іваном обнялася
І будить силу у плечі.

У темінь вивели на страту,
Гукав десь півень на селі,
— Прощай гордливий, ранній брате,
— Тяжіє небо на плечі...

Лишайсь здорова, Україно,
Моя судьба — твоя печаль,
Лиш не зігнися, мов билина, —
Лишаю в спадок волі жаль!

— Сміливо, жолнежі, прийшов мій час,
Як ви помрете свого часу.
Не проклинаю, не заклинаю вас,
А зичу вам добра і дітям вашим.

У вас присяга — кодекс честі,
В кишені шеляг — крові крик.
Проте знайде вас щасний месник,
Котрий од честі не одвик.

Кров лицаря не відає ганьби,
Вона для ворога — безчестя.
Стріляйте, жолнежі, скоріш, брати,
То скорше смак спізнаєте ординського
нашестя.

Орда прийде на ваші береги,
Споганить Віслу і святині ваші;
Жеч Постолиту знищать вороги
І Україну — неньку нашу.

Я залишаю спадок вам не кров —
Єднання Польщі й України:
Щоб ворог вас ніколи не зборов,
А лиш знаходив в нас по домовині.

Стоять жолнежики навпроти
І мружаться на річ таку.
Ротмістр Ржевуський зіпав ротом
Й борідку сіпав, мов чужу.

Йому доручено звершити
Цей присуд чорний і лихий:
Беззбройного полковника убити,
А він стоїть — орел живий!

Ротмістрова душа, немов вода в розтоках,
Він молодий і знає честь:

— Пулковніку, я дам пістоля, —
Всёдно загинете од кулі днесь.

Думки Іванові присіли,
Або полинули в світи:
Почув, як пальці затремтіли, —
Уже меча їм не знайти...

— Ротмістре, чуєте мене?
Поняття честі непорушне:
Життя за честь не відбереш, —
Скупа оплата, то не слушна!

Ротмістрові тряслися руки,
Він знає норов короля:
«Як не уб'є, — дістануть дуки, —
Урветься нить моого життя».

«Не позволям!... — шептіли губи,
У мене діти — паростки:
Якщо вчиню отсю погубу,
То як до чести їм рости?»

— Не позволям, достойний пане,
Нехай пан круль урве життя:
Тут є різня, не поле бранне, —
Така вам відповідь моя.

І знову стіни кам'яниці,
І темінь чорна, аж масна.
Шкодує Йован: нема зигзиці, —
Донесла б вість про Богуна

Братам по зброї — воям честі,
Вони у стані короля,
Не відають, а то принесли б
Оружну волю для вождя!

Частина третя

11. Лукавий король

... Король, лукавий завше зрана,
Вина у кубок доливав,
Сміявсь нещиро, як путана,
І каплунами пригощав.

... Ян-Казимір³ сидів в Комані⁴
(Мороз монархові не сват)
І грів над свічкою долоні,
Бо холоднеча — «Взяв би кат!..»

У серці Яна-Казиміра
Недобрий спогад і журба:
Не славить шляхта, бач, кумира —
Великопольського круля!

Коли король із роду Ваза⁵
Покликав в поміч Богуна,
Пихата шляхта — в крик відразу
За той рішенець короля.

Як може уродзоний Ваза
О цій нечуваній порі
Завдати гострої образи
Вельможній Польщі, мов вівці?!

Жеч Посполита — то півсвіта
На берегах аж двох морів:
Стойть поляк і б'є копитом
Бо зневажає ворогів.

Та з півночі прийшли азійські гунни —
Прийшла з Московщини орда:
Відтяла в Польщі Україну
Й звеличила свого вождя!

Та Ян-Казімеж — то є круль!
Усіх невмиванців до дябла!
На москалів у Польщі досить куль,
І в кожного не лусне шабля!

Монарх поляків — то є вождь!
То гонор посвисту меча,
І розум, що небесний дощ,
І України вороття!

Той Хмель — розумна голова,
Та Богунова бачить далі:
Читає заміри вождя
Й противиться неволі долі.

Бо та неволя із ярма,
В неволі Богунові вмерти.
Сказав полковнику давно:
— Ти князь війни і вояк тертий,

Стань на чолі моїх полків
Віднині ти — з наказу гетьман:
Єднай віднині всіх братів,
Як ні — то будеш бецман.

Розтята навпіл Україна
На берегах Дніпра-ріки,
Загине, мов стара руїна,
Якщо не проженеш орди.

Вона прийшла напитися води?
Вона неволю тягне на аркані:
Орда прийшла вrosti в ці береги,
Як чинять вороги незвані.

Отак «страждав» Ян-Казимір
За Україну, нашу неньку.
Богун те знов і лиш навзір
Сприймав крулеву побрехеньку.

Вони сиділи через стіл,
Забувши келехи злотаві,
Богун і Януш Казимір,
І розуміли награну забаву.

Круль польський снив своїм,
Козацький лицар прагнув волі,
Свободи Україні і собі —
Народові своєму Долі!

Потуга в москалів значна,
В поляків війська є доволі...
Ячить Іванові душа, —
Так хоче звести їх у полі!

Ото була б рясна година,
Якби схрестились на мечах!
Вже доля не була б полинна,
І кров заграла б в козаках!

То стане герць — вікам окраса,
І попливе в Десну ріка —
Ординська кров і польська сукровиця,
Ніхто не знайде її дна.

Дай, Боже, козакам діждатись,
Не випхатись із люттю наперед,
Не дай ненависті озватись,
Доки займеться ожеред...

12. Гостина Івана Мазепи

Удосята, коли у казематі
Ховався страх в Івановім плечі,
Йому приснилась сива матір
І мужній чоловік у темному плащі.

То був поважний чолов`яга —
Чоло високе в брижах гіркоти;
В очах йому бурунилась відвага,
Немов зібрався смерть перебрести.

Він говорив натужно, мов з морозу,
І в голосі йому кричала лютъ.
Немов гукав у бережині перевозу,
Коли громи над головою б`ють.

— В роки пітьми, ганьби і зради,
В роки прокляття і нужди,
Збирав я вас на чесну раду,
А ви лукавили, брати.

Іще не зрадники де-факто,
Ви зраду мали за ралець,
І бачили себе в московських актах,
Народ же власний мали за овець.

Іще не зрадники, ви зradoю втішались,
Свої маєтки бачили у снах.
Ви з ворогами вже змовлялись
На зрадницьких своїх торгах.

Я зичив Україні волі,
Народові, що пранарод,
А ви знущались з його долі,
Немов збіговисько заброд.

Її сини і зрадники душі,
Недобра згуба для народу,
Ви — не сини, ви — упирі,
Що кров глитають, наче воду.

Прокляті покидьки судьби
Й землі моєї — України,
Ви власну совість продали,
І з України вчинете руїну.

Та гетьман я, Іван Мазепа,
Далеко бачу з наших літ:
Народ постане з вашого вертепу
І розітне московський гніт.

Мазепа я, і гетьман України,
Що в землю був знеобачки приліг,
Я ще зведусь із домовини
Й з любов'ю стану на поріг.

І скажу їй: Здорова, добра неню!
Я той Іван, що волю не зберіг,
А ти тримай її, немов зерно у жмені,
І сій в синах сей оберіг...

Замовк Іван, мов на останній раді,
Перед Полтавою в ті дні...
Народ завжди дасть раду зраді
І зрада щезне у вогні...

Той чоловік, той гетьман ясночолий,
Що в каземат до Богуна прийшов,
Розтанув у хмарині неозорій —
Спочинок, певне, в ній знайшов.

А сива матір у бурнусі
Стояла, наче тінь судьби,
І лиш уста були у русі,
Немов благала синові води.

13. Гостина Павла Полуботка

А вже у дверях кутих
Залізом кованих посмуг,
Стояв козак чомусь невзутий,
Немов чекав знадвору слуг.

Я — Полуботок, гетьман наказний,
Що гнив в імперськім казематі,
Я — українець, і такий самий,
І Україною не вмію гендлювати.

Нас породила доля-матір, —
Одна на двох, хоч в різний час.
Ми обидва потрапили у ятір,
Якого зрадники поставили на нас.

Тінь Каїна сягає тіні Юди,
І в тінях сих неволя тче кубло —
Вона прийшла, вона пройде усюди,
І буде скрізь, де зради не було.

У казематі, чорнім, як біда,
Сидів я в Петербурзі до загину —
Глибока, як пітьма, печаль моя,
Що не зумів підняти Україну.

Вагався довго, наче наш Богдан,
Що вибирав ярмо для України,
Мовляв, загрожує турецький ятаган
І кримчаки в лиху годину.

Нас зраджували завше чужаки,
Нас завше продавали яничарам.
Ми ЧЕСТИ не шукали, бідаки,
Нас розпинали люті чвари.

Ми ВОЛІ ПРАГНУЛИ, ЗАБУВШИ ЧЕСТЬ,
Поняття ЧЕСТИ підмінили блудом...
І ти загинеш, Йване, днесь,
І волі в Україні вже не буде.

Я відаю, з прийдешнього прийшов,
Я завітав до тебе на гостину,
Щоб страх піступний не зборов
І не зігнув тебе, як ту билину...

Війна, Йване, річ страшна,
Вона в людині звіра будить.
Ми всі поляжем від меча,
Бо підступ з нами блудить.

Московщина — бездонне є драгло,
Щоб волю з нього визволяти,
В Богдана, мабуть, гадки не було,
Бо віра, бач, у нас одна, як мати.

Та віра, Йване, — сирота,
Що на майдані хліба просить,
Коли сподіяне є слід меча,
Котрий людей, як жниво косить.

Бо віра в БОГА — не ХРЕСТИ
Такі самі на банях храмів:
Не манівцем у гріх брести —
Життям Христа стрічати в брамі.

Тому-то, брате, в молоці,
Що п'ємо, вирнувши із лона,
Вже має бути ЧЕСТЬ ВІТЦІВ,
То не спізнаємо полону.

А віра в БОГА — то робота,
Щоденна гатка для гріха,
Інакше жде людей скорбота —
І смерть моя, і смерть твоя.

НЕМАЄ ЛИЦАРЯ БЕЗ ЧЕСТИ,
Хіба убивник замашний,
То мусиш ЧЕСТЬ високо нести —
Інакше шлях у нас бридкий.

Тебе назвуть бранцем свободи,
Проте в неволю запопав,
І ЧЕСТИ став бранцем звідтоді,
Як на чужинця дух повстав.

Таке було й зі мною, брате,
Я теж не відаю ганьби.
Не вмів чуже життя забрати,
Хіба що в герців ми були.

Лише тоді, як Україна
Пізнає ЧЕСТЬ в своїй судьбі,
Тоді не стане на коліна
Ні син, ні правнук у борні...

14. Гостина Івана Виговського

Повіки важчали свинцево
І світло меркло в душнику...
В свідомості якесь хирляве мрево
Гасило глузд і падало в пітьму.

Іван тонув в серпанку мрева,
Аж раптом голос з-за межі:
— Зажди, Іване, міць крицева
Була-таки в моїм мечі.

Я Польщу кинув на Москву,
А москалів на шляхту пеську,
А ти повстав на сім шляху,
Немовби праведності месник⁶.

Не відав замірів моїх,
І, мов німий, не вірив слову,
І нині в сумнівах рясних —
До кого, Іване, твоя мова?..

Богдан вояк і гетьман вдатний,
Європі знаний лицар був:
В бойовищах рубака знатний, —
Він слави чесної здобув.

Боровсь і виборов нам волю,
Іще маленьку, мов дитя...
Та пов'язав з Москвою долю,
І вже прийшла лиха орда.

А ще, Іване, є в Богдана
Рішенець лютий, як війна...
Він булаву свою гетьмана
У руки немічні віддав⁷.

То почалася в нас гризня
За булаву, мов за Вкраїну,
І знов на теренах війна, —
Заб'є москаль нас в домовину.

Нас було троє — три Івани⁸,
Кому судилася булава.
Богдан пішов шляхом дурману,
І воля впала, як трава.

Ми розбратом і кров'ю брата,
І сріблом волю загребли:
Орда прийшла онучі драти
Із наших шкур, щоб знемогли...

Отак, Іване, ѿти загинеш, —
Не в герці чеснім на коні.
І за душою воля злине, -
Згорить, мов птаха, у вогні.

Богун здригнувсь, насупив брови
І пильно глянув на мару:
— Ходи, Івасику, здоровий,
Бо ще потрапиш у біду.

Носив у серці таїну,
Таку глибоку, наче море,
Тепер лови судьбу свою,
То не златає тебе горе.

Втікай, Виговський, від поляків,
Бо витнуть душу залюбки:
То спільники вельми ніякі —
Скоріше, — люті вороги.

Розтанув привид на стіні,
А голос ще гучав у склепі,
І губи Йванові бліді,
Й здригалися рамена-плечі.

О, милий Боже, ніч яка!
Вона таїнами сповита:
Іде до мене з майбуття
Тривога, кровію полита.

За цей нарід з дитячою душою,
За ці лани у золоті хлібів,
Бо я вже буду за межею
І не дійду до тих віків.

Ніхто, як Ти, не захистить
Народу цього і Вкраїну:
Ординцеві душа кричить,
Що ми живі, хоч ми руїна.

Руїна ми, але живі,
Неначе паростки кленові,
Ми не дрімаємо в траві —
Господь Вкраїночці покрова.

Стомилася Іванова душа
Послів з прийдешнього приймати;
Своя то братія була,
Та як з минулого сказати?

Зажура Йованові, немов іржа,
Що сплячу шаблю єсть у піхвах,
Змагатись має та душа,
Котра підвестись може з лігва.

Прийде Іванова година,
Покличе доля на ралець:
Постане смерть — пітьми вершина
І упаде безмовний мрець...

Та дух залишиться Вкрайні
І шаблі блискавка моя;
Душі недремної руїна
Піде до Бога — в небеса.

15. Голос серця

Овва, уже співають півні,
Трублять на схід, неначе вартові...
Чому, Богуне, спогади безгнівні,
І юнка плаче на траві?..

І знову серце шаленіє,
Ланці залізні душу рвуть:
В траві Яриночка його леліє
І молиться за щасну путь.

Я не складав тобі присяги,
І неба свідком не вчиняв —
Мені-бо стачило й відваги,
Проте не я тебе обняв.

А ти припала і сказала:
Полковнику, криниця я!
Давно у ній любов буяла,
Невипита і вся твоя.

І все, втопилася в очах —
Мені лишився тільки шепіт:
Іvasику в твоїх руках...
Ну, де ти?.. Де ти?!..

Нас було двоє в цілім світі,
Лиш вітер у ярах гучав...
Ніхто не відав тої миті,
Що ворог нас уже звінчав

Розлукою, що довга, мов ріка,
І думкою гіркою, мов розлука:
Горить в мені твоя душа —
Моя в тобі зазнала муки...

Лебідонько, моє крило!
Без тебе світ, неначе морок!
Не винен я, що не прийшов —
Сплікав-бо Україну ворог.

Мій шлюб із шаблею навік,
Щоб волю нашу захищати,
Щоб ворог назавжди приліг
У землю нашу спочивати...

Любов свою не візьму за межу —
Тобі лишаю в спадок, серце,
Не проклиной судьбу свою,
І з ворогом не будь відверта.

Лишаю нетерплячість рук
І вітер на губах гарячий...
І серця скварний перегук
Із тв'оїм серцем вдячним.

Не будеш сиротиною в краю,
Де трави тайну шепочуть —
Про нашу — про любов мою,
Про голос твій урочий.

Я в сон прийду, билиночко моя,
Я буду в ранішнім промінні,
Прийду вночі з рясним дощем —
Зігрію стін твоїх каміння
І відійду з гірким плачем.

16. Гостина Симона Петлюри

А вже під оком душника,
Хоч не рипіли двері,
У дивнім строї вояка
Стояла постать в мреві.

— Я Симон, брате, з майбуття,
Далекого, мов шлях до волі,
Проте, во ім'я Сина і Вітця, —
Прийми уклін бранця недолі!

Я впав од підступу Москви
На чужині, що стала домом⁹,
Мене дістали вбивники з орди,
Звершивши те тривалим гоном.

Лежу звідтоді сім десятиліть
В чужій землі — нетяга-сиротина,
Замарило, немов на сім століть, —
Вкраїна не зbere на домовину...

Той чоловік у дивнім строї
Стояв і плакав без слози,
Неначе був з ордою у двобої,
І не здолав підступної татьби.

Здригнув раменом — втому скинув,
Або ж печаль — упала на чоло,
І далі в розповідь поринув,
Неначе прочинив незвідане вікно.

— Я не назву тобі вождів —
Катюг нечуваних Вкраїни,
Бо кожний свого вже добрів —
Давно-бо кожний в домовині.

Для іродів одна судьба,
Якби на те Господня воля:
Лиш порожнеча небуття,
Лише німотне забуття,
Як тлін розвіяний над морем.

Коли імперія орди
Себе почала пожирати,
Вкраїна встала із колін
Щоби хиренну волю взяти
Струсивши рабство назовсім.

Орда впивалася й жиріла
Від крові нашої й кісток,
А Україна, вкрай безсила
(Бо власне військо розпустила!)

Вже не країна, а «місток»...

Для окупантів над Дніпром,
Ординським зайдам на гординю,
Та ще поборимось з орлом,
Хоч двоголовий всім на диво.

Здавалося, орда конала:
Ні хліба вже, і ні питва...
Та Україну знов згадала —
Нашестя третє почала.

Без совісті, без честі і без роду
Прийшли ординці з дальних гін:
Давно їм знані наші броди
Й Москва волала навздогін:

Повісити! Убити! Задушити!
Хохлів затерти в чорний тлін...
Забрати хліб і кров замити —
Судьбу імперії поставлено на кін.

І синій Дніпр зачервонів,
Побігла кров у синє море,
До нас уже мутант забрів,
Як смерть приходить з горем...

І знов той Симон круточолий
Торкнувсь очей і впалих щік
Хустинкою, побитою червоним,
Неначе він з бойовища прибіг.

І знов слова, немов полин,
Заструмували Богунові в серце,
І знову ніс ненависть чорний плин
Орди чужої і неволю з герцю.

— ... Якби, Іване, не самі
Ми залишилися у цілім світі,
То не звести б хребта орді —
За все Європа ув одвіті.

Розтерзана й напівжива,
Стояла Україна у двобої —
Європа лиш настрашена була,
Щоби орда не впала лютим роєм.

Богуне мій! Європа не чужа,
Та вже не раз в двобої лютім
Лишалася Вкраїна лиш сама,
Врагом поранена й забута.

І билася навсібіч Україна,
Кривавилась згвалтovanа судьба, —
Віками тут лишалася руїна,
Та у Дніпрі скривавлена вода.

Європа мружилася від жаху
Й зітхала в затишку осель,
Бо Україну розпинали, наче птаху, —
Мовчав Берлін і Рим, мовчав Марсель.

Лишила посестру в бою,
Немов надламану билину,
Європі вирок я речу,
Спізнає гіркоту полинну.

Бо не підставила плеча
Народові, що Богом даний,
Оцій землі, щоби роса
Очей не виїла Європі бранній...

Оружна до зубів спільнота,
Пихата, наче звір лихий,
Не бачила з духовного болота,
Як нищить Україну мрець бридкий.

То нині, Йване, я речу:
В байдужість ситої Європи
Укине правда пекло-мсту
І України докір!

То ж нині, Йване, бачу я
В Європі лихо-пожарище,
Бо знов прийде нечувана війна
Й мільйони люду знищить.

Не плач, Йване, не журись,
Бо милість Божа понад нами,
Перед судом Його явись
З убитими за волю козаками.

Ти не вбивав заради мсти,
Ти Україну рятував з неволі
Від лютої азійської орди —
Замучила пра-України долю.

Розтанув Симон, муж з Парижа,
Забутий вождь в чужій землі,
Лишився в казематі голос дужий,
А потім щез в щемкій імлі.

Сльоза важка, мов кров із рані,
Ковзнула Йованові з очей,
І знов у серці гук бурану,
І стогін скованих плечей.

17. Гостина патріарха Мстислава

А вже в кутку присіла враз пітьма,
І ворухнувся чоловік недужий,
Увесь у ризах, і бліда рука,
А погляд гострий, мужній.

— Я Патріарх Мстислав з далекого
століття,
Я України бранець і Христа,
Боровся за життя супроти сміття
У наших лавах і в серцях.

Послухай, сину, Пастуха,
Чию отару розділила
З московщини сліпа орда,
Що Україну кровію залила...

Скорбота наша вікова,—
Себе звіддавна ми знаходим,
Болить землі оцій душа,
Що ми давно півзрячі ходим.

Що друзів вибираємо лихих,
Що дружимося з ворогами,
Що воля в лапища бридких,
І звемо вбивників братами.

Брати?.. На совіті у нас нема
Вінка з понижених народів —
Від Бога нам дарована душа,
І нам байдужі чужі броди...

Ота Душа не йняла чаду
Чужих осель і чорних піль.
Нас Бог зібрав в одну громаду.
А ворог лізе звідусіль.

Від щедрої землі защедрилась душа,
І хлібом зайду зустрічала.
Вона беззбройною була
Супроти зла від самого начала.

Тому не вгойні наші рани,
І воля наша, мов дитя...
Ще герб чужинський в нас на брамі
І хижий погляд мертвого вождя...

Ще в Україні, волею невмітій,
Бронзві ідоли стоять,
І голосом старого сифіліта
Навчають совість продавать.

Оце брати, помилуй Боже,
І захисти від родаків:
Бо те ординство їх сторожить
І поневолює синів.

Зганьбили честь свого народу,
І чорна кров азійської орди
Влилася в нашу кров і в нашу воду,
І породила прорабів пітьми.

В безчесті нашім — крові крик,
І сльози породіллі — нені.
І зойк душі, що в смерті зник,
Як немічна пелюстка в жмені.

Забув народ, що наша матір,
Прекрасна вчора, як весна,
Плела на власну доню ятір
І подумки шукала казана,

Щоб доню ту скоріш зварити,
Допоки сила в пальцях є,
А кісточки у суглинок зарити —
Було дитя моє, а вже чуже.

На цвінтарях земля двигтіла,
Неначе там, в непролазі пітьми,
Сама земля спокути захотіла
Не в день оцей, а на віки.

А голоду страшна почвара
Вкраїною повзла, мов гадь лиха,
І пожирала люто й убивала
І старця сивого, і юнака.

Вмирала Україна в самотині,
Як породілля на ріллі,
Стогнали діти в домовині
Або у ямі на рядні...

Заплакав старець в ризах білих,
І сльози падали, мов дзвін,
У серце Богунові люто били,
Неначе кулі навздогін.

— Той чорний рік у нашу Україну
Орда азійська притягla,
Й поклала нас у домовину, —
Звідтоді лежимо — звелася лиш душа.

Та що душа без волі і без честі,
Поганьблена, розпльована врагом?
Збирайсь, Іване, волю нести —
Здобудь її своїм мечем.

Нам Україна — справді матір,
Земля її — то Божий дар.
Порви, понищ ворожий ятір —
Орду азійську в серце вдар...

І сталася у казематі тиша —
Пішов Мстислав у небуття,
Заплакала Іванові душа,
Бо звідти не буває вороття.

І впала на Іvana туга,
Така глибока, як вода,
Побачив раптом, як із лугу
На цвинтар матір смерть везла.

Ще молода, та вже зів'яла,
Немовби квітка при вогні,
Везла діток у колисці і співала
Про чорну смерть у чорні дні.

... Летіте, дітки, попід хмари,
Бо заб'ють вас яничари...
Не дістануть свої люті —
То москаль у лихо взутий...

Співала, плакала, кричала,
Любов над світом піднесла,
І чорну мсту, і раптом впала,
Бо смерть саму її взяла.

А діти в човнику з лози
Лише очима небо пили,
І помирали — в ніч пливли. —
Їм студеніла кров у жилах.

О, милюй Боже, Україну
Від лютості орди спаси!
Врятуй, ії немов дитину,
І қупіль учини з роси...

Частина четверта

18. Відлуння душі

Не все утямив пан полковник,
Не все почуте він збагнув;
Лише єдиним серце повне,
Народу ворог не зітнув!

Жива його душа крилата,
Якщо з майбутнього прийшли
Івана Богуна підняти
Герої — неньчині сини!

Не з холоду камінних стін,
Не з відчаю в душі глибокій,
А щоб зневіри чорна тінь
Не породила в серці докір.

Собі, Богданові, старшинам, —
За лютъ, розділену навпіл.
За слабодухости руїну
В козацьких колах і довкіл...

Руків'я у меча — відвага.
Ненависть — блискавка меча.
До ворога душі зневага
І розмах дужого плеча.

То було видиво життя,
Прийдешніх літ далека днина.
То має сенс Іваноне буття,
І навіть смерть — пожертва Україні!

19. Гостина крилатого Мужа

І знов до ранку в казематі
Вода холодна й крик душі.
І шкода рук своїх завзятих,
Що так зміцніли на мечі.

Лягла на Йвана ніч хистка,
Упав у безтям сновидіння:
Гойдаються в полях жита
І сіра тиша в безгомінні.

І в білому, як сніг хітоні,
Стояв крилатий муж у житі,
І бились коні на припоні
В тім безгомінні тої миті.

— Чого захочете, вчиняєте самі,
У дні добра і в дні лукаві,
Тому багато в мураві
Сердець убитих — званих...

Твій пращур знав живого Бога,
Любов Його в раю спізнав.
А, бач, проспав в собі тривогу,
Коли від Єви плоду взяв.

Ти слів багато чув, Іване,
В словах безсилля й сила є,
Та Слово Боже, людом знане,
Убити душу не дає.

Тоді, лиш, ратнику Іване,
Лише тоді з Христом вона,
Духовний зір їй не зів`янє
І обмине судьба скуча.

Не можете без Мене анічого,
Зі Мною можете усе —
Нехай не спить в тобі тривога,
Хай Слово милість принесе.

Іване, сину злої долі,
Мечем не мсти, сковай меча:
Сліди лукавого в неволі
І в зраді теж його рука.

Хто взяв меча, загине від меча,
Моєї правди вирок є,
Бо кров волає без упину —
Землі спочину не дає.

Звільнися з рабства, коли можеш,
А мсту свою залиш Мені:
Гріхи нелюдські ворог множить
І топче ряст твій навесні.

Не йди за помстою, Іване,
Ненависть сліпить вояка:
І сила в ньому в герці в'яне,
І помстою кричить земля.

Ти рабства ворог невблаганий,
Неволя — мачуха твоя.
Ти вояк честі бездоганий,
Та у бою гірка душа.

Ти народивсь для слави Бога,
В твоєму серці добра вість.
Прийди до Отчого порога
Озвись на Божий благовіст.

Тоді спізнаєш милість Божу,
Й дарунок волі цій землі.
І вже не скажеш, що не можеш.
Здолати ворога в собі.

* * *

Богун вбирає слово Духа,
Неначе дощ суха земля.
Хоч кровоточить, але слуха
Та озивається душа.

О цій, мій Господе, порі,
Коли спливає кров'ю серце,
Кидаю сумніви свої,
Неначе шаблю враз по герці.

То захисти Вкраїну, Боже,
Прикрий долонями Христа.
На все, що в ній Тобі не гоже,
Хай не озветься Божа мста!

Зачудувавсь Іван у казематі,
Довкола нього гомін не згаса:
Немов сидить на покуті у хаті
І чує спрагу в голосах.

20. Голос України

— Я Україна, я — земля,
Я неба чистого сльозина,
Ріка у квітах-берегах,
І тихий спів лозини.

Я породілля і праматір,
Я Божий дар в Його руках,
Та ловить вас лукавий ятір,
Неначе більма на очах.

Я Україна, бранка Божа,
Творіння Боже і любов.
В гріхах Йому ніхто не гожий,
А лише той, що гріх зборов.

Я Україна — кожному сестра,
Хто Слово Боже має за свободу,
Хто ненавидить заміри гріха
І молиться за порятунок роду.

21. Смерть Богуна

Вони-таки прийшли на спадні дня,
Й Богун подумав: «Це кінець!
Зі смертю стрінуся доконче,
Аби прийняти свій вінець».

Та ба! Легенько двері прочинились,
І голос доброго ченця:
— Полковнику! За вас молились,
І ось, везуть на раду до круля.
Хай Бог щастить вам, пане Іване!..

«І ось везуть на раду до круля?»...
Богун здигнув важким плечем:
Чому тривожить жаль ченця,
А серце плаче за мечем?

Передчуття? Загроза небезпеки?
Чи лютий замір на життя?
Шкода, що друзі недалеко,
І так далеко, мов судьба...

І руки зв'язані, і сотня ворогів...
І монастир так швидко даленіє...
Якби на поміч кількою братів...
Як серце в грудях шаленіє...

Коли вервичка верхівців
Учвал спускалася до яру,
Богун згадав святих ченців
І ждав підступного удару...

І блискавка упала вже за миті,
І зорі згасли ув очах,
І впав Богун, їх сяєвом облитий,
Неначе в зоряних дощах.

Гойдалось небо проти віч,
Хиталися сніги, як море,
І випливала з болю ніч,
Невідворотна, як стогоре.

Іван ще дихає. Живий!
Ще тане сніг в долоні...
Він не холодний і м'який,
Немов трава на оболоні...

Богдане, брате, мій гетьмане!
Упав од ворога й лежу...
Убитий вже, і, мов з туману,
Пливе човен у ніч мою.

Він тихо плине, мов корогва,
Забрати душу, а не плоть...
Така у смерти, брате, догма, —
Відняти духа й побороть.

А вже з туману — знов човен
Облавками черпає воду,
Немов пливе з давен-давен
З прадавнього походу.

— Чекайте, братіє, заждіть!
Я вже віджив, пливу за вами...
Мене з собою заберіть —
Ми за життя були братами...

А берегом правічної ріки
Яринка бігла — сива птаха...
Вона втікала від орди,
І кричали руки її жахом.

І серце зойкнуло у Богуна,
Бо придивився — не Ярина!
У білій льолі з полотна
З недолі бігла Україна...

Чи добіжить судьби і волі
Через віки, здолавши тлін?
Чи впаде десь у браннім полі
І вже не встане із колін?

О, мамо, нене, Україно!
Я не відлину, я в tobі
Лишусь навіки, мов калина,
Що не згоряє у вогні!

Гайднулось небо, мов човен,
Душа корогвою на ньому,
Лишивсь над світом гобелен, —
Невільницький, та з гуком грому!

Та ніч лягла, немов гора,
Затихла птаха в грудях...
Цілує вітер, як вдова, —
Добили родичі і люди...

І все, і понесли вітри,
Іванові пісні і крик меча,
— Як можеш, з пам'яті зітри,
Кричить Іванова душа.

Могила Іванова в Десні,
Дарма її в землі шукати.
Отож, прийди, Вкраїно, навесні
Подяку синові віддати.

21. Голос Матері

Над Братським полем України
О цій розтерзаній порі
Пливуть лиш коні воронії,
Неначе птахи у пітьмі.

То верхівці Івана Богуна,
Зламавши ярма на тій раді,
Із Переяслава побігли на ралець,
Щоб не скоритись чорній зраді.

Вернись, Богуне, з небуття,
Вернися, воїне і князю;
Нехай не буде вороття
Нам під кормигу вражу.
Амінь.

[1] Підстароста Чигиринський, Чалдинський, учинивши «гвалтовний заїзд», як пише літописець, на Суботів (маєток Б. Хмельницького), під час його відсутності, зруйнував хутір, пограбував майно, забрав його другу дружину, а сина закатував канчуками.

[2] У грудні 1663 року польський король Як-Казимір призначив Івана Богуна наказним гетьманом козацьких полків П. Тетері (Правобережна Україна того часу вже «належала» Польщі...) Полякам заманулося відібрati у Московії ще й Лівобережжя.

[3] 14 березня 1664 току польський король Ян-Казимір писав до своєї дружини Марії-Людовіки: «Чутка пройшла по Малій Польщі, що козаки і татари мене залишили, виявилася брехливою. Насправді Богун — найзліша людина на світі. Він розумно вчинив з ворогами, обіцяючи приєднатися до них, якщо доведеться битися. Але мене попередили інші офіцери про його зраду. Я наказав його заарештувати, гадаючи покарати його рукою ката, але Господь покарав його інакше... »

[4] Комань — село на Десні, поблизу Новгорода-Сіверського.

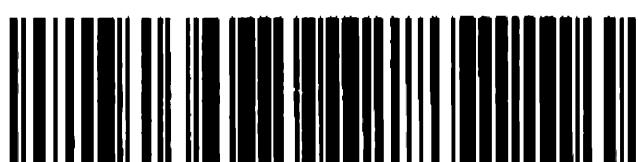
[5] Ваза, Васа (Швед. Vasa, польськ. Vaza) Династія королів Швеції (1523-1654) і Польщі (1587-1668).

[6] Іван Остапович Виговський (розстріляний поляками 23. 11. 1664) — гетьман України 1657-1659рр. За Б. Хмельницького був генеральним писарем. Ставши гетьманом, прагнув відірвати Україну від возз'єднання з Москвою, а тому вдався до тимчасового союзу з Польщею. Не відаючи незалежницьких намірів Виговського, І. Богун в 1659р. за допомогою І. Безпалого та козаків І. Сірка, розбив численну армію Виговського. Про це згадується вище у монології І. Виговського.

[7] Синові Юркові.

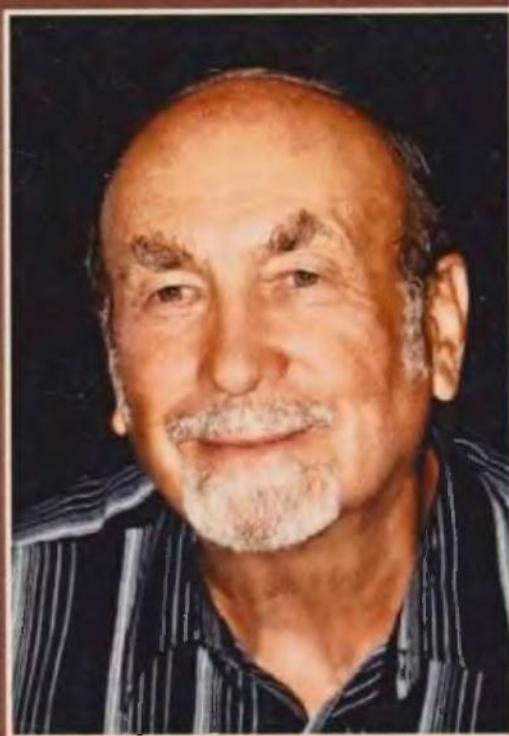
[8] Іван Богун, Іван Виговський та Іван Сірко.

[9] Симон Петлюра убитий Московським агентом у Парижі 1926 року.

14977692R00037

Made in the USA
San Bernardino, CA
12 September 2014

Олександр Романович Гижа народився 13 вересня 1936 року в с. Йосипівна Козятинського району на Вінниччині. Закінчив історичний факультет Київського університету ім. Т.Г.Шевченка. Друкуватися почав 1959 року на Прикарпатті. Автор книжок оповідань і повістей «Двісті метрів до сонця», «Щербаті дні до середи», «Крутій поворот», «Знайомі з вересня», «Ніч літньої повені» (і одноіменного кіносценарію), «Дорога», «Журавли над озимью» (Москва), романів: «Човен для людей», «Глибока межа (Рів)», «Титан», «Житні плачі», «Облога Кармалюка», «Четвертований Храм», книжки поезій «Окраїнин». Переклав сучасною українською літературною мовою Біблію, яку можна знайти в Інтернеті на сайті www.ukrbook.com.
Твори письменника видавалися вірменською, казахською та російською мовами. У творчому доробку О. Гижі – багато літературознавчих та публіцистичних праць. Член Спілки письменників України з 1968 року.

ISBN 9781475291452

A standard linear barcode representing the ISBN number 9781475291452.

9 781475 291452